

УДК 796.56:332.12:351.82:352/354

С. Щесюк

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИРШЕННЯ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Розглянуто наукові підходи щодо ефективного розвитку сфери туристичної індустрії зусиллями членів територіальних громад. Проведено аналітичний огляд можливих шляхів розвитку туристичної індустрії на місцевому рівні, запропонованих провідними науковцями цієї галузі. Прослідковано причинно-наслідкові особливості впливу територіальних громад та їх розвиненості на стан туристичної інфраструктури в певній місцевості.

Ключові слова: територіальні громади, розвиток територій, туризм, туристична індустрія.

Сфера туристичної індустрії в сучасному світі є одним із пріоритетних об'єктів дослідження та вивчення через зростання її актуальності в міру розвитку світової економіки, де туристична галузь є лідером. На частку туризму припадає майже 12% світового валового продукту, понад 30% обсягів послуг світової торгівлі, 11% світових споживчих витрат [1]. І подібний тренд має тенденцію до зростання через підвищення рівня питомої ваги послуг у валовому світовому продукті. Тому, туристична індустрія є предметом прискіпливої уваги науковців, господарників, державних діячів, які у своїх працях вирішують посталі нагальні завдання та пропонують конкретні шляхи їх вирішення на місцевому та загальнодержавному рівнях. І саме часто на рівні територіальних громад виникають ідеї, що втілюються в реальність у формі туристичного продукту, які при належному підході до їх просування отримують визнання на національному, а з рештою і на глобальному рівні. А це з часом приносить відповідні надходження до місцевих бюджетів та сприяє самореалізації, розвитку територіальних громад та окремих її членів. Проте часто виникають деякі проблематичні прояви неузгодженого впровадження в практичне поле діяльності набутих наукових здобутків через відсутність систематизації в окремих сферах дослідження. До таких прогалин належить туристична індустрія на місцевому рівні. Аналітичний погляд на цю проблему дасть змогу виявити потенційні можливості територіальних громад щодо формування належної відповідної інфраструктури.

Дослідження питань з проблем розвитку туристичної індустрії на місцевому рівні вивчалось багатьма науковцями, як вітчизняними, так і зарубіжними. Із середовища вітчизняних дослідників туристичної індустрії треба відзначити праці І. Валентюк, В. Федорченка, М. Крачила, В. Пазенюка, М. Любіцевої, Д. Стеченка, І. Школи, М. Смаля, М. Борушака, С. Пилипенка, Д. Прейгера, О. Охріменка, С. Коробки, Є. Козловського, Ю. Алексєєвої, Н. Герасимчук, Є. Бойка, М. Шмагельської, О. Крайник, М. Біль, Л. Давиденко, В. Данильчука.

Із середовища зарубіжних науковців вартими для ознайомлення є праці В. Квартальнова, М. Єфремової.

Туристична індустрія в ході свого розвитку протягом останнього сторіччя на території України ґрунтувалася, здебільшого, на підтримці державної влади. Проте відсутність дієвих механізмів залучення територіальних громад до розвитку туризму

зводилася до мінімуму через їх нівелювання. Відповідно, сфера наукових досліджень схилилася то в один, то в інший бік, тобто вирішувала теоретично проблеми розвитку або громад, або туристичної сфери. На сучасному етапі розвитку громадянського суспільства доцільно в сукупній динаміці розглядати процеси розвитку туристичної індустрії та територіальних громад, дослідивши та виявивши ті чинники, що сприяють динамічному розвитку в їх тандемі.

Мета статті – проаналізувати наукові підходи та рекомендації до проблем розвитку туристичної індустрії на місцевому рівні; виявити притаманні цій сфері тенденції для більш чіткого уявлення існуючих проблем, з метою впровадження в практику членами територіальних громад набутих наукових досягнень та розробок у сфері туризму.

При вирішенні будь-яких проблемних ситуацій важливим є накопичення наукового досвіду вирішення подібних питань та проблем саме в обраній галузі, оскільки вмиле його використання дає змогу швидше винаходити та удосконалювати обрану сферу дослідження та привносити в науку дійсно щось нове, затребуване потенційними споживачами та громадськістю у вигляді як продукту діяльності, так засобу реалізації членів територіальних громад.

Туризм сприяє розширенню та диверсифікації (територіальної та асортиментної, тобто в розрізі видів діяльності) сфери прикладання праці, а також залучення інвестицій та збільшення доходності місцевих бюджетів, є засобом підтримання “живучості” територій, що сприяє збереженню поселенської мережі. Це надзвичайно важливо на сучасному етапі, коли досить посилились процеси урбанізації на низку сільських територій та малих міст, які належать до категорії депресивних.

Наукова думка сьогодення, що стосується цього дослідження, розвивається в двох напрямках: пошуки шляхів розвитку безпосередньо туристичної галузі та розвитку самих територіальних громад.

При дослідженні праць вказаних науковців формується власне бачення розвитку туристичної індустрії на місцевому рівні, яке полягає у тому, що серед чисельних рекомендацій не зустрічається таких, що вказують на шлях розвитку туризму, починаючи з найменших територіальних утворень. Також дослідники в сфері розвитку територіальних громад зосереджують увагу на комплексному їх розвитку, не акцентуючи на певній, конкретній сфері діяльності, що призводить до розмитого бачення проблем та шляхів їх вирішення. Зокрема, автори В. Артеменко [2], М. Лациба [3] розглядають територіальні громади через призму виборів та ініціативності їх членів у громадському житті з відстоюванням власних прав перед чинними владними органами або їх представниками. Така боротьба за владні повноваження на місцевому рівні з часом негативно позначається на господарській діяльності, зокрема й туристичній. Саме тому, на нашу думку, спостерігається така пасивність членів громади у вирішенні питань розвитку територій, оскільки активна їх частина вбачає власну реалізацію через призму участі в різних діях, не пов’язаних із господарською діяльністю та підприємництвом. Інша частина, вважаючи себе аполітичною, автоматично не висловлює бажання брати участь у будь-яких колективних діях, сприймаючи їх як прирівняні до громадської діяльності. Тому, для повноцінного розвитку будь-яких територіальних громад потрібна їх власна, різнобічна ініціатива, де поряд із громадською діяльністю виникала та реалізовувалась господарська. З цією метою повинна вестись інформаційна, роз’яснювальна робота на місцевому рівні серед всіх членів громади, особливу увагу при цьому потрібно приділяти саме пасивній частині.

Л. Єльчева та І. Ібрагімова притримуються думки, що будь-яка територіальна громада успішно розвиватиметься при умові її чільних позицій в контексті утвердження основ громадянського суспільства. Тому вони пропонують сконцентрувати зусилля на розвитку громадянського суспільства, яке надасть переваги як для громадян, так і для держави. Власне бачення автори обґрунтовують такими тезами:

– громадянське суспільство передбачає об'єднання громадян для спільної діяльності, яка визначена їхніми потребами, інтересами, місцевістю, спільним завданнями і цінностями;

– через таку спільність громадяни можуть покращити власний добробут та сприяти розвитку власних громад;

– організації громадянського суспільства можуть і часто надають послуги – як такі, що доповнюють послуги, які надаються державою, так і абсолютно нові, по суті послуги нової якості;

– громадянське суспільство сприяє діалогу між громадянами, а також між громадянами і державою, передбачає лобювання та представництво інтересів усіх зацікавлених осіб, уособлює той простір, що є придатним для обговорення змін у всіх сферах суспільного життя [4].

Зазначені тези матимуть доцільність їх застосування за умови наявного людського ресурсного потенціалу територіальних громад, що, своєю чергою, вимагає його закріплення та розвитку.

Для того, щоб громади розвивалися, а їх члени не покидали обжитих місць та сприяли розвитку місцевої інфраструктури, науковці пропонують різноманітні підходи. Деякі дослідники пропонують використати накопичений та вдало реалізований досвід зарубіжних країн. Зокрема, М. Борушак – досвід Польщі, а Ю. Алексєєва та Л. Давиденко – досвід Франції.

Розвиток туристичної індустрії стимулює зростання рівня розвитку економіки депресивних та слаборозвинених територій, а також і таких, що непридатні для промислового та сільськогосподарського виробництва. Туризм сприяє закріпленню в них населення, зменшення його міграції до великих міст і промислових центрів і навіть призводить до зворотного процесу – приїзду до них населення з інших регіонів. Тобто територіальні громади отримують певні “дивіденди” від проведених заходів із розвитку туристичної індустрії.

Ю. Алексєєва пропонує використати досвід Франції, тому що саме ця країна є одним із світових лідерів в галузі туризму, який є традиційним сектором економіки. До того ж, територія, кількість населення, рекреаційний та туристичний потенціал близький до українського [5].

М. Борушак у своїй монографії “Проблема формування стратегії розвитку туристичних регіонів”, акцентуючи увагу на польському досвіді з розвитку туристичної індустрії ґрунтовно досліджує ті чинники, що сприяють формуванню ефективної галузі туризму на місцях, наголошуючи при цьому й на культурний фактор. Науковець зазначає, що розвиток туризму має враховувати наявність проблем соціальної взаємодії, обумовлених контактами між туристами і місцевим населенням. Тип взаємовідносин між ними значною мірою визначається тим, що ці групи є носіями різних культур та способу життя [6].

Але, з іншого боку, М. Борушак не бере до уваги роль місцевого населення як базового рівня в розвитку туризму, наголошуючи на більш масштабних формуваннях

регіонального рівня. Стратегічний розвиток туризму потрібно розпочинати саме з місцевостей із наявними атрактивними ресурсами, створюючи умови доступу до них.

І чи не найголовнішу роль у цьому відіграє транспортна інфраструктура. Адже завдяки транспорту збільшується рухомість населення, розвиток місцевості загалом, що супроводжується будівництвом готелів, ресторанів, зон відпочинку, лікування, дослідження та вивчення історичних та географічних місць. А територіальні громади перетворюються із замкнених спільнот у відкриті системи, де з одного боку формується клас підприємливих людей, які сприяють створенню місцевого туристичного продукту, а з іншого – клас допитливих людей, які користуються винаходами перших, реалізуючись подорожуючи на національному та міжнародному рівнях.

Збільшення транспортних потоків, покращення якості пасажирських перевезень особливим чином вплинуло на посилення урбанізаційних процесів та укрупнення промислово розвинених міст, які перетворилися на опорні центри розвитку територій, а точніше територіальних громад цих міст. З одного боку, це є позитивним, оскільки завдяки активності членів територіальних громад підвищується рівень їх життя, а негативного забарвлення додає погіршення екологічного стану, що породжує попит на особливий вид туризму – сільський (або зелений), який спрямовує потоки людей назад із міст до природи. Україна, в цьому аспекті, володіє унікальним потенціалом не лише в національному, а й в глобальному масштабах.

Ще одним аргументом на користь залучення громадян до розвитку зеленого туризму є той, що Україна володіє досить потужним потенціалом для реалізації цього, а саме: самобутньою природною та історичною спадщиною, сприятливим кліматом, незайнятими людськими ресурсами.

Очевидним та незаперечним є той факт, що сільський туризм є одним із прийнятних способів залучення місцевого населення до розвитку туристичної індустрії з одночасним вирішенням проблем зайнятості, але з іншого боку потрібно враховувати моральний рівень розвитку населення та його готовність саме до такого способу життя. Адже, сільський зелений туризм – це специфічна форма відпочинку в приватних господарствах сільської місцевості з використанням майна та трудових ресурсів особистого селянського, підсобного господарства, тобто передбачає перебування туристів у власному житловому будинку сільського господаря або на території особистого господарства. Відповідно, крім самого бажання займатися таким видом туризму, потрібно дбати не лише про комфортні умови окремо взятої оселі, а комплексне вирішення питань матеріального забезпечення усєї місцевості.

Науковці у власних напрацюваннях основну увагу звертають на потребу розвитку сільського туризму в окремо взятих господарствах, що призводить до різноспрямованих, розрізнених дій селян. А для ефективного функціонування суб'єктів підприємництва в сфері сільського туризму потрібні злагоджені та взаємоузгоджені зусилля всіх членів територіальних громад, оскільки саме це є запорукою формування відповідного рівня матеріальної інфраструктури місцевості. Для потенційних туристів досить вагомим фактором при виборі об'єкта відвідування є рівень матеріальної інфраструктури певної місцевості.

Звісно, що на рівні села чи селища, де зазвичай формується туристичний продукт, наповнення матеріальної інфраструктури є значно простішим. Однак при цьому також потрібне належне управління нею та відновлення її потужностей, що вимагає колективних зусиль. Особливо в тих місцях де відсутні виконавчі органи місцевих рад. У такому разі

потрібні відлагоджені механізми самоорганізації членів громади. Саме цьому питанню присвячена праця Р. Приходька [7], де розглядаються механізми самоорганізації та шляхи удосконалення соціального розвитку територіальних громад. Науковець зазначає, що соціальні системи здатні до самоорганізації, тобто можуть підвищувати свій порядок, змінюючи організацію через оптимізацію процесів, які сприяють співіснуванню суспільства з природним середовищем.

Туристична індустрія не може функціонувати автономно у формі окремо взятих об'єктів господарювання, особливо в ринкових умовах, коли насиченість взаємозв'язків є очевидною. Тобто, реально затребуваний туристичний продукт можливо виготовити при взаємній участі та підтримці багатьох господарюючих суб'єктів різних галузей економіки. Таке об'єднання у сучасній науці прийнято називати кластером. О. Крайник [8] для більшої ефективності та конкурентоспроможності туристичних підприємств рекомендує створювати туристичні кластери, які, своєю чергою, сприятимуть й розвитку окремих місцевостей. Такий кластер, на її думку, має об'єднувати низку секторів: перший сектор – органи державної влади; другий сектор – суб'єкти підприємництва; третій сектор – громадські організації; четвертий сектор – наукові та освітні організації. Саме ці структури належать до екзогенних факторів туристичної галузі.

Доцільно зазначити, що реалізація багатьох наукових розробок у практичній діяльності буває проблематичною саме через не завжди їх вірне розуміння. Оскільки, так звані місцеві ініціативи впроваджуються, в своїй основі, звичайними людьми, які прагнуть якнайкоротшим шляхом досягти запланованого ними результату. Окрім того, кластери – це ті ж кооперативи в недалекому минулому, які закріпились у свідомості людей як не зовсім ефективні об'єднання. Це може створити додаткові перешкоди на шляху до організації спільної діяльності.

З іншого боку, пропоновані науковцями механізми залучення громад до власної самореалізації у будь-якій діяльності мають базуватись на уявленні про їх потреби та можливості.

Відсутність зацікавленості місцевого населення в розвитку туристичної індустрії окремі науковці пояснюють пасивною позицією в цьому питанні місцевих органів влади, які через зубожіння культурної сфери, насамперед у сільській місцевості, малих і середніх містах, не вважають за потрібне докладати зусилля для створення туристичного продукту через невпевненість у його реалізації. Тому вони пропонують розвивати туризм на місцевому рівні за допомогою загальнодержавного регулювання та регіонального розвитку цієї сфери діяльності.

Подібного бачення вирішення ситуації притримуються М. Борушак, Л. Давиденко. М. Борушак вважає, що туризм розвиватиметься на певній території, якщо для цього є достатньо необхідна наявність туристських ресурсів не лише місцевого, але й регіонального рівня. Тому, він називає туризм однією з головних складових регіональної економіки, який виконує функцію активізації соціально-економічного розвитку регіону [9].

На думку Л. Давиденко, підвищення ефективності державного регулювання сфери туризму через активізацію регіональної політики забезпечить дійову координацію заходів місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та сприятиме збільшенню туристичних потоків на регіональному ринку туристичних послуг, організації нових робочих місць, збільшенню надходжень до державного та місцевих бюджетів. Загалом це сприятиме підвищенню міжнародного авторитету України, як туристичної

держави на світовому ринку туристичних послуг, а через систему інтенсивних соціально-економічних зрушень у суспільстві формуватиметься сучасна туристична індустрія [10]. Проте суспільний розвиток сучасного світу свідчить про те, що регіональні інтереси виливаються в глобальні.

Унаслідок поглиблення глобалізаційних процесів окремі територіальні громади часто активно взаємодіють із близькими прикордонними територіями, де чинними є законодавства інших країн. Це, своєю чергою, вимагає регулювання у сфері туризму не лише на державному, але й на міжнародному рівні. Взаємодія між територіальними громадами сусідніх територій різних держав ще раз наголошує на важливості розгляду туризму в глобальному вимірі. У той час, як локальний його розвиток залежить від ініціативності членів територіальних громад та, опосередковано, від регулюючих впливів державної політики в цій галузі.

У подібному руслі розмірковує О. Любіцева, наголошуючи на тому, що туризм є глобальним явищем, прояви якого в умовах конкретної території відбивають вплив дії об'єктивних умов та суб'єктивних чинників, що забезпечують порівняльні переваги розвитку туризму на цих територіях. Вибудовуючи логічний ланцюг пов'язаності туризму місцевого рівня до утвердження його в глобальному вимірі вона зазначає: “Сукупність місцевих ринків, що діють і взаємодіють в єдиному економічному та правовому просторі, утворюють національний ринок туристичного продукту. Національні ринки за туристсько-географічним положенням та особливостями туристичного процесу об'єднують в регіональні туристичні ринки, які, в свою чергу, формують глобальні структури світових ринків товарів, послуг як складових світового господарства” [11].

Окрім того, розвиток туристичної індустрії та демократичних процесів на місцевому рівні набирає нових форм вираження при невпинному цивілізаційному поступі, а тому потребує нових та ґрунтовних наукових досліджень у цих галузях.

Висновки

Туристична індустрія досить динамічна галузь економіки, яка невпинно розвивається та суттєво змінюється за короткі часові проміжки. Це вимагає постійного та систематичного аналізу відповідних умов її функціонування та дослідження наукових публікацій з зазначеної тематики для ефективного вирішення постійно виникаючих проблем. Інша сфера прикладання зусиль – територіальні громади. Їх роль у розвитку туристичної індустрії займає все вагомішу роль у міру утвердження основ громадянського суспільства із суттєвішим розумінням членів громади власної компетентності щодо більш дієвого розвитку, налагодження економічних ініціатив на підвладній їм території. Оскільки централізований розвиток та управління господарськими процесами в сучасних умовах стає все менш помітним. Для цього потрібні нові дослідження та наукові підходи до вирішення проблем функціонування туристичної індустрії на місцевому рівні.

Література

1. Охріменко О. О. Страховий захист: менеджмент, маркетинг, економіка безпеки (туристське підприємництво) [Текст] / Охріменко О. О. — К. : Міжнародна агенція “Best Zone”, 2005. — С. 7.
2. Артеменко В. Форми та методи залучення громадськості [Текст] : навч. посіб. / за заг. ред. В. Артеменка ; Інститут громадянського суспільства. — К. : ІКЦ “Леста”, 2007. — 240 с.

3. Лациба М. В. Як територіальна громада може впливати на вирішення питань місцевого значення [Електронний ресурс] / М. В. Лациба, В. В. Бондаренко. — Режим доступу : <http://www.ucipr.kiev.ua>.
4. Єльчева Л. О. Посібник з розвитку громад: Практичний poradnik для небайдужих [Текст] / кол. авт. : Л. О. Єльчева, І. М. Ібрагімова [та ін.]. — 2-ге вид. — К. : [б. в.], 2008. — С. 16.
5. Алексеева Ю. Регіональний та локальний розвиток туризму: досвід Франції / Юлія Алексеева // Актуальні проблеми державного управління [Текст] : зб. наук. пр. — Вип. 1(17). — Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2004. — С. 234.
6. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів [Текст] : монографія / М. Борушак. — Львів : ІРД НАН України, 2006. — С. 36.
7. Приходько Р. В. Управління соціальним розвитком територіальної громади: досвід та шляхи модернізації [Текст] / Р. В. Приходько. — К. : Алеута, 2011 — 248 с.
8. Крайник О. Туристичний кластер регіону як форма соціального діалогу: управлінський аспект / О. Крайник, М. Біль // Демократичне самоврядування [Електронний ресурс] : наук. вісн. — 2009. — Вип. 4. — Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/kraunyk.htm.
9. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів... — С. 6.
10. Давиденко Л. І. Шляхи удосконалення механізмів державного регулювання сфери туризму / Л. І. Давиденко, Н. Й. Коніщева // Інформаційні технології в управлінні туристичною та курортно-рекреаційною економікою [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/davidenko.htm.
11. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) [Текст] / О. О. Любіцева. — 3-є вид., перероб. та доп. — К. : Альтепрес, 2005. — С. 67.

S. Shchesyuk

SCIENTIFIC APPROACHES TO SOLVING THE PROBLEMS OF THE TOURIST INDUSTRY DEVELOPMENT AT THE LOCAL LEVEL

The research on effective approaches to the development of the tourist industry by the efforts of the members of local communities is considered. The analytical review of possible ways to develop the tourist industry at the local level, proposed by leading researchers in this area is presented. The cause and effect peculiarities of the influence of local communities and the state of their development on tourism infrastructure state in certain area are defined.

Key words: municipalities, territorial development, tourism, tourist industry.